

Ο Ανατόμος της Αναγέννησης και η Ζάκυνθος

Ειρήνη Κατσαρού,
Τσβετάν Μπάνκωβ *,
Νικόλαος Ποταμίτης

Γενικό Νοσοκομείο Ζακύνθου

* Φοιτητής Αριστοτέλειου Πανεπιστήμιου
Θεσσαλονίκης.

Κατσαρού Ειρήνη
Διευθυντής MTN
Γενικό Νοσοκομείο
Ζακύνθου
Τηλ. 26950 59258
E-mail: i_katsarou@yahoo.gr

Λέξεις κλειδιά:
Ανδρέας Βεζάλιος, ανατόμος, Αναγέννηση,
Νικόλαος Βαρβιάνης, Ζάκυνθος.

Περίληψη: Ο ανατόμος Ανδρέας Βεζάλιος (1514 – 1564) γεννήθηκε στις Βρυξέλλες, αποφοίτησε το 1537 από το Καθολικό Πανεπιστήμιο του Λέουβεν. Από το 1546 έως το 1556 ήταν ο προσωπικός ιατρός του Αυτοκράτορα Καρόλου Ε', καθώς και του Βασιλιά της Ισπανίας Φιλίππου Β', μέχρι το θάνατο του τελευταίου.

Ο Βεζάλιος ήταν ένα φιλόδοξο άτομο, αποφασισμένος να ανακαλύψει τα μυστικά του ανθρωπίνου σώματος. Έγινε καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Πάντοβα. Τα κύρια έργα του είναι: "Tubulae anatomicae" του 1538, στο οποίο καταδεικνύει μερικά από τα λάθη του Γαληνού, και το 1543, δημοσιεύτηκε το αριστούργημά του: "De Humani Corporis Fabrica", μια επανάσταση στην ανθρώπινη ανατομία.

Υπάρχουν διάφορες αιτιολογήσεις για τη παρέμβαση της Ιεράς Εξέτασης και τα κίνητρα του ταξιδιού του για προσκύνημα στους Αγίους Τόπους. Η επικρατούσα άποψη είναι ότι καθώς έκανε μια αυτοψία, η καρδιά του νεκρού σώματος βρέθηκε να χτυπά. Γι' αυτό του το σφάλμα καταδικάστηκε σε θάνατο. Ωστόσο, ο Βασιλιάς Φίλιππος Β', για να τον σώσει από την ποινή, διέταξε το ταξίδι του για προσκύνημα στην Ιερουσαλήμ.

Το φθινόπωρο του 1564, το πλοίο στο οποίο επέβαινε, επιστρέφοντας από την Ιερουσαλήμ, ναυαγεί στον κόλπο του Λαγανά της Ζακύνθου. Οι ιερείς της Ρωμαϊκής Καθολικής Εκκλησίας τον περιέθαλψαν, χωρίς ωστόσο αποτελέσματα. Το 1952 ο λαογράφος και φαρμακοποιός Νικόλαος Βαρβιάνης (1898 – 1980), μελετώντας τα χειρόγραφα έγγραφα της Ρωμαιοκαθολικής Επισκοπής Ζακύνθου, εντόπισε στοιχεία σχετικά με τον τόπο ταφής του Βεζάλιου.

Οι άνθρωποι της Ζακύνθου αποτίσανε φόρο τιμής σε αυτόν τον μεγάλο ανατόμο, εγείροντας άγαλμα στο σημείο στο οποίο βρέθηκε στο Λαγανά, καθώς και ονομάζοντας μια κεντρική πλατεία στο όνομά του.

Παρά την ύπαρξη Πανεπιστημίων, η ατμόσφαιρα που επικρατούσε μέχρι το 16ο αιώνα στην Ευρώπη δεν ήταν ευνοϊκή για τους καινοτόμους στο χώρο της Ιατρικής. Τα αποφθέγματα των Αρχαίων εφαρμόζονταν χωρίς καμία διάκριση και στην αιτιολογία της νόσου δεν σημειωνόταν πρόοδος. Η ιατρική θεραπεία ήταν υπό την επιρροή μαζικών πρακτικών και βαθιά ριζωμένων προκαταλήψεων.

Οι Κάτω Χώρες έχουν καταφέρει τον 16ο αιώνα να σημειώσουν μεγάλη οικονομική επιστημονική και καλλιτεχνική ανάπτυξη. Θεωρούνται μία μεγάλη πρωτοπόρος δύναμη, που επηρεάζει τη διεθνή σκηνή. Μέσα σ' αυτό το δημιουργικό περιβάλλον η ιατρική εξελίσσεται και η ανατομία κάνει τα πρώτα βήματά της. Στη βαθιά ριζωμένη δοξασία, ότι ο διαμελισμός του ανθρωπίνου σώματος συνιστά ιεροσυλία και αμάρτημα, οι ανατόμοι αντέτασαν ως επιχείρημα την ανάγκη για έρευνα και γνώση. Έτσι, η κοινή γνώμη άρχισε να δείχνει το ενδιαφέρον της.

Κατά το 1555 οι άρχοντες του Άμστερνταμ ψήφισαν νόμο που όριζε ότι «μία φορά τον χρόνο το σώμα ενός εκτελεσθέντος καταδίκου θα προορίζεται για ανατομική μελέτη»¹. Η ανατομή ενός ανθρωπίνου σώματος αφενός θα συντελούσε στην πρόοδο της ανατομικής επιστήμης, αφετέρου θα ασκούσε και αποτρεπτική επίδραση στους κακοποιούς, που εκτός των βασανιστηρίων, στα οποία θα υποβάλλονταν, θα κατέληγαν και στα χέρια των «ιερόσυλων» ανατόμων.

Τον 17ο αιώνα τα μαθήματα της ανατομίας γίνονταν δημοσία θέα. Ήταν μία επίδειξη όπου το κοινό, έναντι εισιτηρίου, συνωστιζόταν γύρω από τον ανατόμο χειρουργό και παρακολουθούσε τα συμβάντα, είτε από περιέργεια, είτε από φιλομάθεια. Η επιστημονική αυτή επίδειξη πολλές φορές έπαιρνε τη μορφή πανηγυριού². Το 1543 δημοσιεύθηκε ένα βιβλίο που άσκησε βαθιά επίδραση στην επιστημονική πρόοδο. Ήταν το “De Humani Corporis Fabrica” (Η δομή του ανθρώπινου σώματος) από τον Φλαμανδό ανατόμο Ανδρέα Βεζάλιο.

Ο Ανδρέας Βεζάλιος, (εικ.1) γνωστός για την τοποθέτηση των θεμελίων στη σύγχρονη ανθρώπινη ανατομία, γεννήθηκε στις Βρυξέλλες, στις 31 Δεκεμβρίου 1514 και απεβίωσε στις 15 Οκτωβρίου 1564 στη Ζάκυνθο. Υιός φημισμένου φαρμακοποιού, φοίτησε στο πανεπιστήμιο του Λέουβεν (1529-1533) και αργότερα στο πανεπιστήμιο του Παρισιού (1533-1536). Στο τελευταίο σπούδασε ιατρική παρουσιάζοντας ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ανατομία. Από πολύ νωρίς τον προσέλκυσε η λάμψη της Ιταλίας, χώρα της Αναγέννησης και της ανατομίας. Είναι μάλιστα από τους πρώτους που μελέτησαν τα έργα του Ντα Βίντσι, σε μία χρονική στιγμή που η αξία και η συμβολή του τελευταίου δεν είχαν ακόμα αναγνωριστεί³. Μετά τις περαιτέρω μελέτες, που έκανε στο πανεπιστήμιο της Πάδουας το 1537, ο Βεζάλιος ολοκλήρωσε το διδακτορικό του στην ιατρική και διορίστηκε καθηγητής χειρουργικών επεμβάσεων. Ήταν ασυνήθιστος και φιλόδοξος, αποφασισμένος να μάθει τα μυστικά του ανθρώπινου σώματος, παίρνοντας το ρίσκο να εκτελεί νεκροψίες, βουτηγμένος

Εικόνα 1.
Ανδρέας Βεζάλιος (1514-1564)

εν μέσω μολυσμένων ιστών, σε μια εποχή όπου τα γάντια δεν υπήρχαν και η γνώση για τα βακτήρια και τους ιούς ήταν σχεδόν ανύπαρκτη.

Κατά τη διάρκεια των ερευνών του ο Βεζάλιος απέδειξε ότι οι γνώσεις του Γαληνού (129-196), που χρησιμοποιούνταν στα ιατρικά σχολεία για περισσότερο από 13 αιώνες, ήταν βασισμένες σε ανατομές ζών και αδυνατούσαν να συνεισφέρουν στη μελέτη του ανθρωπίνου σώματος.

Το 1538 στο βιβλίο του “Tubulae anatomicae” τόλμησε να επισημάνει μερικά από τα λάθη του Γαληνού. Με το έργο αυτό έγινε στόχος κριτικών, παρά επίκεντρο επαίνων. Οι συνάδελφοί του, οπαδοί του Γαληνού, έφτασαν στο σημείο να υποστηρίξουν ότι το ανθρώπινο σώμα είχε αλλάξει από τον καιρό του δασκάλου τους⁴. Στις επιθέσεις απέναντί του, προς σεβασμό του αλάνθαστου Γαληνού, όπως υποστήριζε, ο άλλοτε διδάσκαλός του, ο Sylvius μετέτρεψε το όνομά του από Vesalius σε Vesanius, το οποίο σήμαινε «τρελός»⁵. Στη σφοδρή κριτική προστέθηκαν και οι θεολόγοι, οι οποίοι τον ονόμασαν «Λούθηρο της ανατομίας».

Το 1543 ο Βεζάλιος έγραψε μια επιμελημένη ανατομική εργασία “De Humani Corporis Fabrica” (Στη δομή του ανθρώπινου σώματος, 7 τόμω), η οποία βασίστηκε στις ανατομές ανθρωπίνων πτωμάτων^{4,5,6} (εικ.2). Οι όροι ήταν καλά και προσεκτικά διευκρινισμένοι, με πολλές εικόνες

Εικόνα 2.

Το εξώφυλλο της ανατομικής εργασίας
 “De Humani Corporis Fabrica”

και χαράξεις, που δόθηκαν από τον Jan van Calcar, μαθητή του Tiziano Vecellio. Σε κάποια σχέδια παρουσιάζεται ο κορμός και τα μέλη ανοικτά, με τους μυς, τα νεύρα, τα αγγεία και τα οστά ορατά, κάνοντας την κατανόηση πιο εύκολη, ενώ σε άλλα εικονογραφούνται μεμονωμένα τα μέρη του σώματος και παράλληλα δηλώνονται με ακρίβεια όλα τα ανατομικά τους στοιχεία (εικ.3,4).

Ονόμασε κάθε οστό, κάθε μυ, καθώς και τα περισσότερα αγγεία του σώματος⁷. Δεν ήξερε ωστόσο τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί το ανθρώπινο σώμα. Το βιβλίο του τελειώνει με ένα κεφάλαιο ζωοτομών, στο οποίο ο συγγραφέας αναφέρει τα πειράματα του Γαλινού και δείχνει ότι με τη τεχνητή αναπνοή η ζωή του πειραματόζωου είναι δυνατόν να διατηρηθεί και μετά τη διάνοιξη του θώρακος⁸.

Το ακριβέστερο και λεπτομερέστερο αυτό ανατομικό εγχειρίδιο της εποχής προκάλεσε μεγάλο ντόρο στον ιατρικό κόσμο και βοήθησε στο διορισμό του Βεζάλιου το 1546 στην αυτοκρατορική οικογένεια του Κάρολου του Ε' (Charles V), αυτοκράτορα της Γερμανίας.

Στο διάστημα από το 1553 έως το 1556 ο Βεζάλιος ασχολήθηκε με την ιατρική πρακτική στις Βρυξέλλες. Μετά την παραίτηση του Καρόλου, ο υιός του, ο Φίλιππος ο Δεύτερος (Philip II) διόρισε τον Βεζάλιο στην αυτοκρατορική αυλή της Μαδρίτης το 1559. Την ίδια χρο-

νιά εκλήθη στο Παρίσι, όταν ο Βασιλιάς της Γαλλίας, ο Ερρίκος ο Β', πληγώθηκε σε μάχη. Το 1562 ανέλαβε την επίβλεψη πέντε ιατρών για τη θεραπεία του Δον Κάρλος, πρίγκιπα της Ισπανίας.

Μετά από παραμονή αρκετών ετών στην αυτοκρατορική αυλή της Μαδρίτης ο Βεζάλιος έκανε προσκύνημα στους Αγίους Τόπους. Οι βιογράφοι προβάλλουν ποικίλους λόγους, από οικογενειακούς έως και ραδιουργίες συναδέλφων του, για την παρέμβαση της Ιεράς Εξέτασης ως κίνητρο για το ταξίδι-προσκύνημα. Κανείς δεν μπορεί να είναι βέβαιος, γιατί ο Βεζάλιος έκανε αυτό το ταξίδι. Η επικρατέστερη άποψη είναι ότι, ενώ μια φορά έκανε νεκροψία, η καρδιά του νεκρού βρέθηκε να χτυπά. Γι αυτό το σφάλμα του καταδικάστηκε σε θάνατο από τις Ανακριτικές Αρχές. Ο Βασιλιάς Φίλιππος ο Β' της Ισπανίας, για να αποτρέψει τη βάρβαρη καταδίκη, επεμβαίνει και κατορθώνει να τον στείλει για προσκύνημα – ταξίδι μετάνοιας.

Το φθινόπωρο του 1564, το πλοίο στο οποίο επέβαινε κατά την επιστροφή του, ναυάγησε στον κόλπο του Λαγανά, στη Ζάκυνθο (εικ.5). Τα κύματα ξέβρασαν τον Βεζάλιο σχεδόν ημιθανή στην αμμουδιά. Τον αναγνώρισε ένας Βενετσιάνος χρυσοχόος, καθώς και οι μοναχοί της Μονής των Φραγκισκανών, οι οποίοι του προσέφεραν περίθαλψη, χωρίς όμως αποτέλεσμα.

Τέσσερις αιώνες αργότερα, το 1952 ο φαρμακοποιός και ιστοριογράφος Νικόλαος Λ. Βαρβιάνης (1898-1980)(εικ.6), πρόεδρος της «Επιτροπής Διασώσεως των Ιστορικών Χώρων και Μνημείων Ζακύνθου», αναζήτησε στοιχεία για τον τόπο ενταφιασμού του και ερεύνησε το πλούσιο αρχείο χειρογράφων της Ρωμαιοκαθολικής Επισκοπής Ζακύνθου⁹.

Δυστυχώς, το κτίριο αυτό αποτεφρώθηκε κατά το σεισμό και την πυρκαγιά, που το ακολούθησε, το 1953. Σήμερα, κάθε ίχνος των ερειπίων της Μονής των Φραγκισκανών στους λόφους στην περιοχή του Πισινώντα (σημερινός Παντοκράτωρ), έχουν εξαφανιστεί. Ο τόπος αποτελεί πλέον ελαιώνα.

Για τον τόπο της ταφής του στο νησί υπάρχει η εκδοχή, ότι ετάφη στο κοιμητήριο της Μονής των Φραγκισκανών, στην οποία ο Βαρβιάνης, μετά από ανασκαφική έρευνα, βρήκε θολωτούς πλινθόκτιστους τάφους.

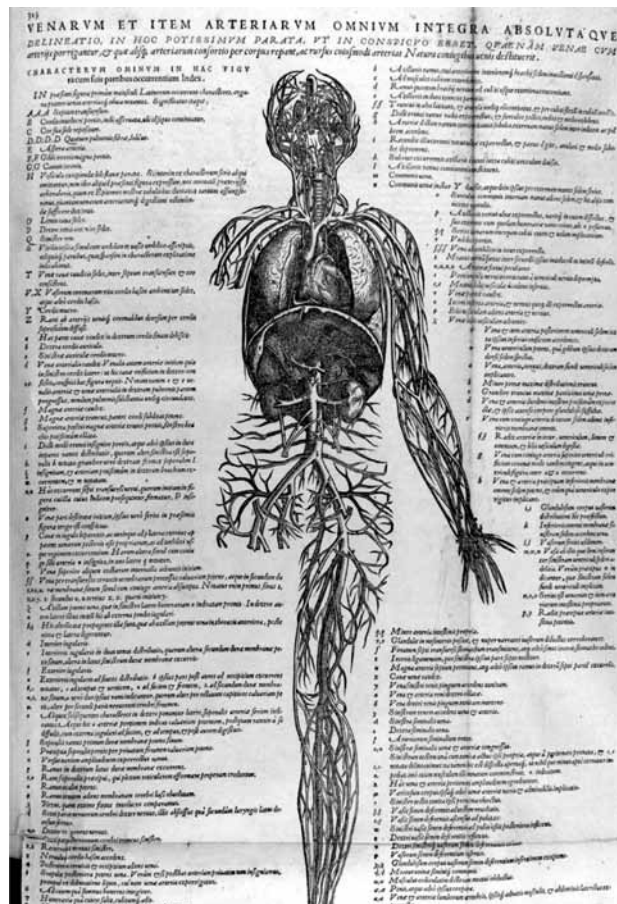
Στο σημείο εκείνο τοποθετήθηκε το 1952 μια στήλη με την επιγραφή:

ΕΔΩ ΥΠΗΡΧΕ ΜΟΝΗ ΦΡΑΓΚΙΣΚΑΝΩΝ
 ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΘΕΟΔΩΡΟΙ
 ΚΑΛΟΓΕΡΑΤΑ 1471
 ΟΠΟΥ ΣΤΗΝ ΕΡΗΝΗ ΑΚΤΗ ΝΑΥΑΓΟΣ
 ΑΠΕΘΑΝΕΝ Ο ΜΕΓΑΣ ΑΝΑΤΟΜΟΣ
 ΑΝΔΡΕΑΣ ΒΕΖΑΛ
 1564

Εικόνα 3.

Σελίδες από το έργο "De Humani Corporis Fabrica"

Εικόνα 4.

Σελίδες από το έργο "De Humani Corporis Fabrica"

Η προσφορά του Ν. Βαρβιάνη αναγνωρίστηκε από την Κυβέρνηση του Βελγίου, που του απένειμε παράσημο, και από το Πανεπιστήμιο της Λέουβεν, που τον κάλεσε σε ειδική τελετή, για τα 400 χρόνια από το θάνατο του μεγάλου ανατόμου. Το 1967 με έγγραφο της Βασιλικής Ακαδημίας του Βελγίου ανακηρύχθηκε μέλος της κλάσεως των Επιστήμων της Ακαδημίας του Βελγίου και τιμήθηκε από τη Βελγική Κυβέρνηση με το παράσημο του Χρυσού Σταυρού του Τάγματος Λεοπόλδου II του Βελγίου¹⁰.

Οι Ζακυνθιοί απέδωσαν φόρο τιμής στον ανατόμο, τοποθετώντας την προτομή του στο μέρος, στο οποίο βρέθηκε στο Λαγανά (εικ.5). Στις 12 Νοεμβρίου 1960, κατά την ανασυγκρότηση της Ζακύνθου, μετά την ολοκληρωτική καταστροφή της παλαιάς πόλης από το καταστροφικό σεισμό, ονόμασαν μία από τις κεντρικές πλατείες προς τιμήν του «Πλατεία Ανδρέα Βεζάλ»¹¹. (εικ.7)

Το έργο του Βεζάλιου, του μεγαλύτερου ανατόμου του 16ου αιώνα, αποτέλεσε την αρχή της ανατομικής επανάστασης. Χωρίς τις γνώσεις, που αποτυπώνονται στο έργο του, θα ήταν αδύνατον οι επιστήμονες του 17ου αιώνα να εφαρμόσουν στην ανατομία και τη φυσιολογία, τόσο τον τρόπο σκέψης, αλλά και την ερευνητική μέθοδο του Γαλιλαίου. Γι' αυτό, όταν δημοσιεύθηκε το έργο του "De Humani Corporis Fabrica" (Η δομή του ανθρώπινου

σώματος), μπορούμε να θεωρήσουμε το 1453, ως το γενέθλιο της σύγχρονης ανατομίας.

Summary

The anatomist of the Renaissance and the island of Zakynthos

Katsarou I., Bankov Ts.*, Potamitis N.

General Hospital of Zakynthos

*Student of Aristotle University of Thessaloniki

The Flamand anatomist Andreas Vesalius (1514 – 1564) was born in Brussels; he graduated from the Catholic University of Louvain in 1537. In 1546 he became

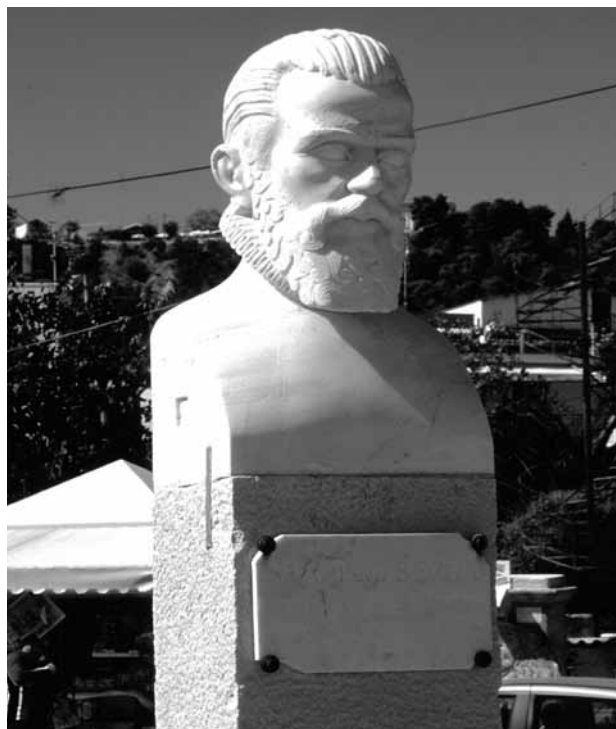

Εικόνα 5.

Ο κόλπος και η προτομή στο μέρος στο οποίο βρέθηκε ο Βεζάλιος στο Λαγανά.

Εικόνα 6.

Νικόλαος Α. Βαρβιάνης (1898-1980)

Εικόνα 7.

Πλατεία Ανδρέα Βεζάλ στη Ζάκυνθο

the personal doctor of Emperor Charles the V until 1556 and that the King of Spain, Phillip II until the king's death.

Vesalius was an ambitious person, determined to explore the secrets of the human body. He became a professor in the University of Padua. His main works are: "Tubulae anatomicae" in 1538, in which he pointed out some of Galen's mistakes; and in 1543 his masterpiece was published: "De Humani Corporis Fabrica", a revolution in human anatomy.

Various reasons were indicated for the intervention of the Inquisition as a motive for his journey, the adoration to the Holy Places. The most predominant rumor is that, while he was making an autopsy, the dead body's heart was found beating. For this mistake he was sentenced to death, but the King Phillip II - in order to save him from the punishment - sent him for adoration in Jerusalem.

In the autumn of 1564 his ship, returning from Jerusalem engaged on a shipwreck in the gulf of Laganas in Zakynthos. The monks of the Roman Catholic Abbey took care of him, but their efforts were useless.

In 1952 the historiographer and pharmacist Nikolaos Varvianis (1898-1980), scanning through the manuscripts of the Roman Catholic Bishop of Zakynthos, sought for evidence of the place in which Vesalius was buried.

The people of Zakynthos attributed homage to this great anatomist by placing a statue at the place where he was found in Laganas, and by naming a central square after him.

Keywords: Andreas Vesalius, anatomist, Renaissance, Nikolaos Varvianis, Zakynthos.

Βιβλιογραφία:

1. <http://www.med.virginia.edu/hs-library/historical/antiqua/texth.htm>
2. Θεόδωρος Θεοδωρίδης, καθηγητής του Πανεπιστημίου της Ουτρέχτης - <http://www.istoria.gr/mar04/content01.htm>
3. Meyer Griedman MD, Gerald W. Friedland MD. Medicine's 10 greatest discoveries, 1998, Yale University Press New Haven London, pp 1-17.
4. Steve Parker Eyewitness Science, vol.16, 1995, Δεληθανάσης - Ερευνητές ΕΠΕ, Σελ. 24.
5. Βαρβιάνης Ν. Ο Ανδρέας Βεζάλ και η Πρόοδος της Ανατομίας. 1953. Μουσείο Σολωμού.
6. Encarta Encyclopedia © 1993-2003 Microsoft Corporation.
7. Ντόλαντζα Ν. Η εξέλιξη της Ιατρικής μέσω της Τέχνης. Εκδ. Γραφίδα, Αθήνα 2000. Σελ. 254- 256.
8. Βαρβαρούσης Α. Ιστορία της Ορθοπεδικής από της Αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Αθήνα 2001, Επιστ. Εκδ. Παρισιανού Α. Ε. σελ. 119-121.
9. Πομόνης-Τζαγκλαρά Γ. Ο ενταφιασμός του Ανδρέα Βεζάλιο στη Ζάκυνθο, και η αναζήτηση του ταφείου του, από τον Ν. Α. Βαρβιάνη. Εφ. «Ερμής» 17-18 Δεκεμβρίου 2002.
10. Δεμέτη-Λιβέρη Κ. Αφιέρωμα στο Νικόλαο Βαρβιάνη-Ομιλία στη ΧΕΝ- 6/10/2002, Ζάκυνθος.
11. Βαρβιάνης Ν. Η Ζάκυνθος άλλοτε και τώρα. Ιστορία-Παραδόσεις - Θησαυροί, Λεύκωμα, εκδ. Μουσείο Σολωμού και Επιφανών Ζακυνθίων, Αθήνα 1999, εκδ. Περίπλους.